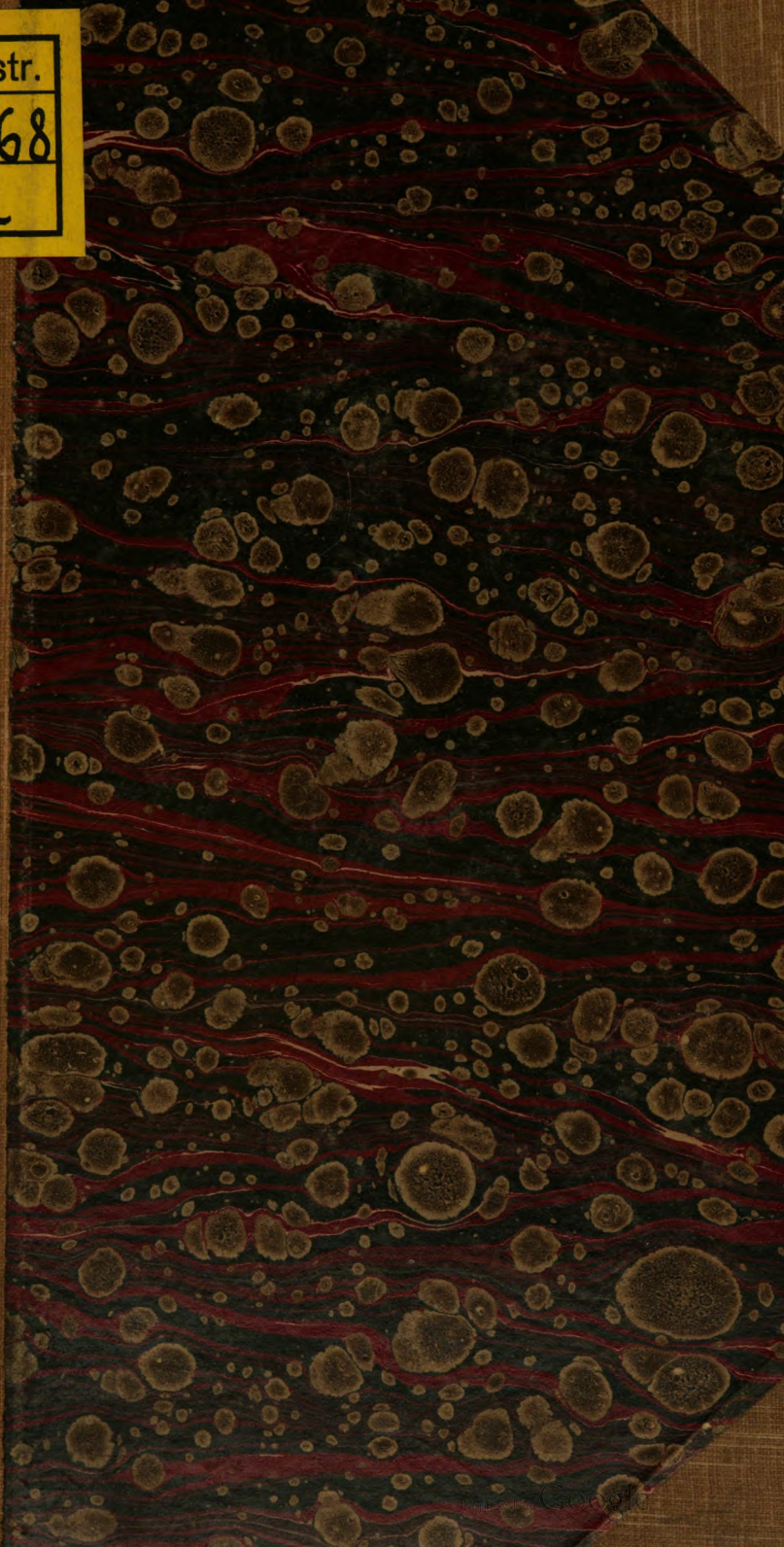

Austr.

5468

a

Ge.138

Austr. 5468 a

P E S T

261.

SZABAD KIRÁLYI VÁROSNAK

R É G I

O F F E N

NÉMET NEVÉRŐL.

É R T E K E Z I K

H O R V Á T I S T V A N

A

PESTI FŐ ISKOLÁNÁL

PRAESIDIALIS ACTVÁRIVS,

É S A Z

ORSZÁG BIRÓI HIVATAL

SECRETÁRIVSA.

P E S T E N,

TRATTNER MÁTYÁS BIRTÓIVEL.

1810. 1065/908. 811. 28

A/71/472

Obscurata diu Populo bonus eruet, atque
Proferet in lucem speciosa vocabula rerum,
Quae, priscis memorata Catonibus atque Cothegis,
Nunc situs informis premit, et deserta vetustas.

Hor. Epist. L. II. Epist. II. v. 115.

4.863.198.

REISOMACHNERBIBLIOTHEK

P E S T

SZABAD KIRÁLYI VÁROS

N E M E S

T A N Á T S Á N A K ,

É S

SZORGALMATOS

P O L G Á R A I N A K

T I S Z T E L E T E

É S

H Á L A A D A T O S S Á G A

Ö R Ö K Ö S

E M L E K E Z E T É Ű L

A J Á N L J A

A' S Z E R Z Ő ,

1. §.

SENKI sem kételkedett eddig a'ról közlünk, hogy a' naponként inkább szépülő, és meszszebb kiterjedő P e s t városnak P e s t légyea igazi német neve is; de azt is főn akadás nélkül elhitte mai napig mindenki, hogy B u d a, Országunknak mostani fővárosa, már a' legrégebb időkben a' németektől O f e n-nek hivatott. Több századokat föl mulván tudniillik mind a' két híres város nevére nézve a' meg gyökeresedett mai elnevezés, nem tsudálkozhatni: ha még néhány évek előtt könnyen nevetségessé tehette volna azon bátor hazafi merész állítását, ki meg szólalván elakarta volna Nemzetünkkel hitetni: hogy nem B u d á n a k, hanem P e s t n e k eredeti neve légyen a' német O f e n nevezet. Nekem azonban minden józan ítéletű Criticust vagy meg győzhető, vagy leg alább el akasztható vitatásom mellett nem szükség talán már a' kinevettetéstől tartanom, bár melly régi' vélemény ellen hartzolok is törekedésimmal, midőn hiteles kútfőkből meg mutatni igyekezem,

hogy eredetiképen a' mai Ofen név nem Budát, hanem Pestet illeti. A' tudomány tisztább világa, mellyre kiváltképen a' Történetek körül Hazánknak szorgalmatos polgárai az újabb időkben szert tettek, bőven elhitette Nemzetünkkel; hogy a' hajdani Vitéz Magyar Lélek, nem ügyelvén Országunk Régiségeire, határainknak védelmök mellett sok történeti tárgyakat homályba, vagy feledékenségbe merülni engedett. Bátran föl lépem tehát Hazám ditső színe előtt egészen új feltételelemmel. Vitatásomat akármint fogadandja a' Nemzet, és Tudós Sereg, mivel iparkodásom nem a' mostani szokásnak — melly a' Budai várra nézve ma sem helytelen, — megváltoztatására tézé lozgat, elérem minden esetre a'ban fő ohajtásomat: hogy a' Magyar Régiségeket tárgyzó szorgalmatosabb figyelmet ezen rövid Értekezésem által terjeszteni fogom.

2. §.

Erdősi Jánosnak — Sylveszternek — 1539-dikben Uj Szigeten kinyomatott Magyar Deák Grammatikája — mellyet a' Szépnék Országunkban egyik legszereztesébb művésze Tek. Tudós Kazinczy Ferencz Ur Pesten 1808-dikben újra közre botsátott — indított bennem legelőször Buda várnak mostani Ofen nevérol kétséget. E'ben a' nagy tudományú Férfú ilyenképen fejezte ki egyik rendszabását: „ ki vedd innend

szokat, mellyek *um* vagy *ur*-ra végződnek, és közép neműek, mint: hoc Pestum, Pest, németül Ofen; Strigonium, Esztergom." 1.) Főnként akadván e' sorokon Erdősi botlásának, és német nyelvbéli járatlanságának tulajdonítottam először Pestnek itten előmbe került Ofen nevét: de a' következő lapnak sorai hamar elhitették velem, hogy a' valóban tudós embert sem én, sem az érdemes Kiadó Úr botlással, vagy tudatlansággal nem vádolhatjuk. Így ír ő mindjárt a' következő lapon: „Buda Magyar Országunknak fő városa, minden Europai városok között legkisebb, 's legalkalmasabb helyen fekszik; mellyet Németeink miért hívjanak nyelvökön Ofen-nek, meg nem foghatom, mivel hogy más város Pest, és más város Buda" 2.) Tudta ihol! Erdősi, hogy Németeink Budát is Ofennek hívták az ő időjében, 's nem tévedésből nevezte Pestet fölebb Ofen-nek;

1) „Excipe ab his quae *um*, aut *ur* finiunt, quae sunt generis neutri, vt: hoc Pestum, Pest, germanice Ofen; Strigonium, Esztergom &c.:” — Magyar Régiségek és Ritkaságok. Kiadta Kazinczy Ferencz, I. Kötet. Pesten 1808. a' 32-dik lapon.

2.) „Buda metropolis est Hungariae nostrae inter omnes Europae vrbes amoenissimo simul, et comodissimo sita loco; quam cur germani nostri sua lingua Ofen vocent, nondum plane intelligo, cum alia sit vrbs Pest, alia Buda.” A' 33-dik lapon.

hanem különböztetés okáért adta a vélekedése szerint hibátlan és helesebb szokást követtében Pestnek eredeti Ofen német nevét. Szépen bizonyítja e következtetést az a figyelemre méltó észre vételke is: hogy, noha más városoknak német nevetek teljességgel elő nem hordja, Pestnél mind azon által az Ofen szovat, mivel itten a helesebb szokást kívánta terjeszteni, el nem hallgatta volt. És ez továbbá ismét a'nak igen hihető próbája, a' mit Erdősiről nagy tudományá miatt úgy is föl kell tennünk, hogy ő Pestnek régi Ofen nevét vagy a' maga korában már igen h a n y a t l ó szokásból esmérte; vagy a' Pestfőnek j e l e n t é s é t világosan értette; vagy pedig, a' mi hasonlóképen könnyen meg eshetett, Pestnek Ofen nevét a' régi Diplomákban olvasta. 3)

Kivetemedhetnék ugyan is okosan azon gondolatra, hogy ez a' tudós és híres taga a' Bétsi fő iskolának vakmerően kívánt volna a' Közönség előtt Pest városnak olyan német nevet tulajdonítani, melly ismérletlen volt volna az egész haza előtt?

3. §.

Nem vagyok azonban kéntelen Erdösi tekintetét sorainak öszve hasonlítottatásokból, vagy

-
- 3) Hogy Erdösi régi Diplomákat is olvasgatott, bizonyítják ime' sorai: „ A Gewr, Gewri-
 „ num. Sic enim huius vrbis nomen in antiquis
 „ Regum Diplomatus invenitur scriptum; nunc
 „ Iaurinum et scribitur, et profertur. ” A'
 32-dik lapon.

tsupa okoskodásból védelmeznem. Valamit csak mondott e' nagy elméjű Hazafi Pestnek Ofen német nevééről, gyönyörten meg egyez mind az a' Hazabéli, és Külföldi Történet Iróknak régi bizonyosság tételeikkel; 's nem csak meg egyez, hanem új világosságot is nyújt mind azokra, mellyeket írásaikban Pestről, és Budáról találunk. Esméretlen volt régi Történet iróink előtt Budára nézve az Ofen német elnevezés közel a' XV-dik Század végezetéig. Béla Királynak névtelen Jegyzője, hogy ezen kezdjem a' bizonyságoknak sorokat, Buda eredetéről szoltában e' képen fejezi ki magát: „Atila királyi lakot rendelt magának a' Duna „mellett a' hév vizek fölött, és minden régi épületeket, mellyeket ottan talált, meg újitani parantsolta, és igen erős kő falakkal körül „építtette, melly magyar nyelven most Bud-u- „várnak mondatik, és a' Németektől Ecilburg-u-nak hivatik.” 4) Kéza Simon ugyan az előbbi történetet elő adtában ime' szovakkal él: „ És ámbár a' Hunoknak, 's egyéb népségeinek

4) „ Atila regalem sibi locum constituit juxta „ Danubium supra calidas aquas, et omnia antiqua opera, quae ibi inuenit, renouari „ praecepit, et in circuitu muro fortissimo aedificauit, quae per linguam Hungaricam dicitur nunc „ Bud-u-vár, et a Teutonicis Ecilburg-u vocatur.” Anonymus Belae Regis Notarius C. I. — Találtatik Budának Ecilburgu neve még más három helyen is ezen Szerzőnél. Cap. XLVII. XLIX. L.

„ meg hagyta volna Atila, hogy a' város **E t e l v á r**
 „ n a k hivatnék, a' Németek félvén parantsától azt
 „ **E c h u l b u r g n a k** (Eczölburgnak) nevezek; a'
 „ Hunok pedig tilalmánál kisebb gondokat is na-
 „ gyobbnak tartván mai napig azt **O u - B u d a n a k**
 „ hívják mint az előtt." 5.) Turótzsi Krónikása,
 noha 1358-dikban irt, szinte úgy a' maga koráról
 sem említi Budának német **O f e n** nevét, midőn
 ezeket jegyzi föl: „ A' németek pedig a' Fejedelem
 „ tilalmát inkább félvén általhágni, a' várost ma-
 „ gát, valamint a'kor félelemből **E c z e l b u r g**
 „ n a k, az az: **E t e l v á r n a k** hívták, úgy most
 „ is azt ugyan a' n a k nevezik." 6.) Említsem e'
 Nagy Lajos Király káplányát, ki az ő verses Kró-
 nikájában a' hajdani Budát németül nem **O f e n**
 n e k, hanem hasonlóképen **E t z e l b u r g n a k** hív-

5.) „ Et quamvis Hunnis et ceteris suis genti-
 „ bus interdictum Rex Ethela posuisset, vt vrbs
 „ Ethelae vocaretur, Teutonici interdictum formi-
 „ dantes eam **E c h u l b u r g** nominarunt. Hunni
 „ vero, curam paruam illud reputantes interdictum,
 „ vsqve hodie eam vocant **O u - B u d a m**, sicut
 „ prius." Lásd Kézánál Horányinak Első Bétsi ki-
 dása szerént a' III-dik Fejezetet az 52-dik lapon.

6.) „ Teutoni vero Edictum Regis transgredi ma-
 „ gis formidantes, civitatem ipsam sicut tunc
 „ obmetum illius **E c z e l b u r g**, id est vrbs **Ati**
 „ lae, vocauere, sicut modo illam eodem nomine
 „ vocant." Turótzsi L. I. C. XVII.

ja? 7) Említsem e' az 1473-dikban kiadatott Budai Krónikát, melly Budának *Eczelburg* német nevét előadván semmi említést sem teszzen az *Ofen* nevezetűl ime' soraiban: „Mert Buda *Sicambriát* a' maga nevéűl *Budavárának* nevezette. És ámbár *Atila Fejedelem* a' Hunoknak, és más népeknek meg hagyta volna, hogy a' város nem *Budavárának*, hanem *Ételvárosának* hivátnék, a' Németség, félvén tilalmától, azt *Eczelburg-nak*, az az *Ételvárosának* nevezték; a' Magyarok pedig nem ügyelvén tilalmára, azt most is *Ó-Budának* hívják mai napig.” 8) Buda valóban még a' nagy tudományú *Oláh Miklós Érsek* időjében is híven föntartotta újabb *Ofen* német neve mellett régi *Eczelburg* nevét: mert így ír 1556-dikban a' jeles egy-

7) *Monumenta Vngrica. Edita a' Joán. Christ. Engel. — Viennae 1809. — E'ben a' 12-dik lapon illyen Cadentiás versek találatnak:*

„Et *Eczelburg* denominans
„*Vrbem*, potenter dominans.”

8) „*Nam Sicambriam suo nomine fecerat (Buda) nominari Budavára. Etquamuis Rex Atila Hunnis, ac aliis gentibus posuisset interdictum, vt eadem ciuitas non Budavára, sed vrbs Atilae vocaretur, Teutonici interdictum formidantes Eczelburg eam vocarunt, id ést vrbem Atilae; Hungari vero interdictum non curantes adhuc eam O-Budam vsque hodie vocant, et appellant.*” — *Chron. Bud. P. I. §. V.*

házi férfiú: „E' várt és várost a' Magyarok most „ is Budának, a' Németek pedig majd Eczel- „ burgnak, az az Etelvárnak; majd a' „ méfz kementzéktől, mellyet hajdan itten a' kövek- „ ből égettek, Ofen-nek nevezik. 9) Ezek mind Hazabéli Irók, kiket csoportosan elő számláltam, 's ugyan azért, esmérvén a' Nemzet szokását, a' kérdésben forgó város nevére nézve minden hitelt érdemelhetnek. Mindazonáltal ezeknél már jóval előbb Budát folyvást Eczelburgnak nevezi a' Nibelungen Lied tizmet viselő régi német költemény is, melly a' tudós vitatások szerint a' XI. vagy XII. században íratott. 10) Ha tehát Budának eredeti neve volt már a' régiebb századokban a' mostani Ofen név, miképen történhetett meg, hogy e'nyi történet íróktól a' keletben forgó név épenséggel nem esmértetett? Miképen történhetett meg, hogy az Ofen név illy egyezőleg tseréltetett föl az Eczelburg névvel a' külömbféle korú íróktól? Megfoghatatlan titok marad e' hallgatás, és föltserelés mindenkor, ha

9) „ Hungari eam arcem et vrbem etiam in praesentia Budam: Teutones vero nunc Eczelburg, id est arcem Atilae: nunc a furnis calcis, quae olim ex lapidibus illic coquebatur, Offen vocant. ” — Nicol. Oláhi Hungaria, et Atila. Vindobonae 1763. — pag. 162

10) Der Nibelungen Lied. Herausgegeben durch Friedr. Heinr. von Hagen. Berlin bey Unger 1807.

A régi vélekedés szerént az Ofen német nevet eredetiképen a' régi Budának fogjuk tulajdonítani: ellenben állításom szerént nem tsak az Eczelburg név sajáta marad a' régi Budának, hanem azt is gyönyörűen meglehet hiteles kut főkből fejteni: mint vitetett által Pestnek német Ofen neve a' mai Budavárra, a' mit az ellenkező vélekedésekből semmiképen meg nem magyarázhatni. Világosan ki tetszik tudniillik a' két híres város régi történeteiből, hogy a' mostani Budavár Coloniaja és Részze lévén Pest városnak, hajdan Pest nevet viselt: a' Budai vár tehát mint Colonia, és Pestnek, az anya városnak, része szükséges képen elnyerte Pestnek német Ofen nevét is, mellyet eredetének örökös tanújául mai napig fön tartott. A' két város historiájában nem egészen ártatlanok esmérük ezen szöveimnek valóságokat: de én örömet elő adom újra, fölvilágosításul mind azokat, a' miket a' Régiségből először Budáról, azután pedig Pestről hitelesen e' tárgyra nézve mondhatni.

4 §.

Bátron elhíhetjük, hogy a' híres Római Colonia Aquincum, melly a' mai Ó-Budának helén feküdt, és a' Történetíróinktól egyezőleg említettett későbbi Sica mbria, Árpád vezérnek idejöttekor Etelvár-nak hivatott. Elégge bizonyítja ezt a' sokáig szokásban maradt Etzel-

burg német el nevezés; e'ré mutatnak egyezőleg régi Historicusaink, kik Ó-Budát Árpád koráról szoltokban római nyelven állandóan Ciuitas Athilae Regis-nek nevezik; ezt hirdeti egyenesen Béla király névtelen Jegyzője imé' szöveiben: „ melly város magyar nyelven most (a' maga koráról szól) Budu-várnak mondatik.” 11) Mikor, 's miért veszett volt ki a' Nemzet szokásából ezen Etelvár nevezet? nem lehet ugyan azt meg határozni; a'nyit mindazonáltal tudhatunk Béla király névtelen Jegyzőjének imént előadtam helyéből: hogy e'nek időjében Ó-Buda már nem Etelvárnak, hanem Budvár-nak neveztetett ditső őseinktől. Bud-várnak neveztetett; mondom, és nem Buda-várnak: mert Béla király névtelen Jegyzőjénél számtalan neveknek végökön; és közepökön főlöslég találtatik az u betű; 12) 's hogy az u betűt a' Bud-u szóban is főlöslég valónak tartsam, a'ra int engemet a' vele

11) „ Quae per linguam Hungaricam dicitur „ nunc Buduvar.” Az I. Fejezetben. E' helyéből a' hiteles Történetirónak még az is kitétetik, hogy ő a' későbbi aggrégét Budáról, Atila testvéréről, nem esmérte. Sőt per linguam Hungaricam szövei által nyilván megzáfúlja a' későbbi szerentsétlen Etymologusokat, kikről alább bővebben fogok emlekezni.

12) Illyenek p. o. Bors-u, Bolhad-u, Beuld-u Cas-u, Dent-u-Moger, Men-u-morout, 's a' t. Bars, Bolhád, Böld, ma Böd,

Egykorú írónak, Albericusnak tekintete, ki a' kérdésben forgó várt hasonlóképen Bod-vár-nak nevezi. 13) Utóbb a' szokás Budv árból akár római végzet miatt, akár egyéb magyar szovaknak példajok szerént, mellyek a vagy e magánhangzókkal szaporodtak meg, 14) a' mostani Buda-vár nevet hozta keletbe, egészen feledékességbe merülvén a' régi Bud-vár nevezet. E'nyit tudhatni előítéletek nélkül a' régi Budának vagy is Ó-Budának különböző magyar és római nevezeteiről; mert a' sokféle magyarazatokról, mellyekkel szerentsétlen Etymologusaink a' Buda nevet meg fejteni igyekeztek, alább

Káts, Dent - Mogyer, Meny - Marót 's a' t. helett. De ezen irás módnak még sokkal régiebb nyomaira is akadhatni. Constantinus Porphyrogenita Atel közöt Atelcuz - u - nak, Sz. István Király 1001-diki Diplomája Bálványos-t Bal-u-van-is-nak, Gyézának 1075-diki Diplomája Bars-ot Bors-u-nak írja. Gordiusi tsomót fog az Hazánkfiak közül föloldani, ki az e'féle írásmódnak igazi okát velünk meg esmérteti.

- 13) „In Hungaria ignis casualis Strigonium, et Bod-várium deuastavit.” Lásd: Dan. Cornides Vindiciae Anonymi Belae R. Notarii. Budaë. 1802. a' 71-dik lapon.
- 14) Illyenek p. o. tsal, és tsal-a; pof, és pofa; menny, és mennye; méh, és méhe; kor, és kora; al, és ala; id és, ide 's a' t.

(12. §.) fogok bővebben szólani, hogy semmit, a' mi a' dologhoz tartozhatik, el ne hallgassak.

5. §.

A' mi e' városnak hajdani kiterjedését illeti, méltó az is gondosabb figyelmetességre. Már a' magyar nemzetnek idejöttekor a' régi Buda olly jeles hel volt: hogy pompás épületeiért Árpád a' fejedelmi lakhelet állandóan bele helhezette. 15) A' királyi méltóság behozatása után Első István Király benne a' Görög Országí építő mesterek által nem tsak roppant templomot állíttatott föl, hanem Gizela királynéval gyakorta itten ahítatoskodott is. 16) Későbbben nagy Gyéza, Szent László, és Második Gyéza fejedelmeink uj meg uj templomokkal vetekedtek Buda díszzeit szaporítani. 17) Innend történt, hogy, nevedekvén a' Budai lakosoknak számok, a' Budai Prépost és Káptalan egy új nagy várt, Uj-Budát, Ó-Budai-várt, vagy Nagy Budát építtetne; mellynek haszonvételeért a' királyi Vár-Nagyévenként egy márk ara-

15) Lásd Béla Király névtelen Jegyzőjének XLVII. — XLIX. — és L-dik Fejezeteit.

16) Turótzai Krónikása II-dik Könyvének XXXI-dik Fejezete szerént.

17) Olvasd Turótzai Lászlót In Hungaria suis cum Regibus Tyrnaviae 1768. p. 70.

nyot

nyot fizetni kényszerítettett a' föl építő félnek. 18) És valóban III-dik Béla és V-dik István uralkodóink alatt már olly téres is volt a' régi Budának kiterjedése: hogy Szent Margit Biografusának, és a' Diplomáknak bizonyság tételök szerént három nevezetesebb részekből állana. Egyiket ezek közül tévé a' mai Ó-Buda-város; 19) a' másikat tévé az Uj-Buda, más néven Nagy-Buda, Ó-Budai-vár, vagy is magányos névvel Budvár, melly a' régiségek szerént Ó-Budánál kezdődvén, és a' mai Neufstiftnek (most is Noua Budának) helét el földvén, a' harmadik részig terjedett, és eredetét a' már mondattak szerént az Ó-Budai Préposttól és Káptalantól nyerte volt; 20) harmadik részét pedig te-

18) Bizonyítja ezt Nagy Lajos Királyunknak 1355-dikben költ Diplomája Tek. Miller János Úrnál in Epitome Vicissitudinum de Vrbe Budensi a' 18-dik lapon. Sokan azt hitték, hogy e' vár építés a' mostani Buda várról mondatik: de e' Diploma a' mostani Buda várt még Uj Pesti hegynek nevezi, 's alább látni fogjuk: hogy a' mai Buda várt nem a' Budai Eklésia, hanem maga IV-dik Béla király építtette.

19) „ Ez meg holt gyermeket nylyvan meg mutataak „ O-Buday Prepostnac ” — Margit Eletének 336. l. Pray kiadása szerént.

20) „ Zerze nemelly jambor vytezt, kinek vala neve „ Karoly, es lakozyk vala O-Budan, es vala „ Bela kiraly kepeben vale byro az Nagy, avagy

vé a' Szent Háromság városa, más névvel Fölhévviz, melly Uj-Budától fogva a' mai Landstrassen-nak némelly részeit lepte el alá felé. 21) Ezek valának a' régi Budának jelesebb szakaszai még Nagy Lajos Királyunk alatt is, ki Visegrádból ide tette által a' királyi lakot, és nevezet szerént Uj-Budát Királyné városává nevezte. Ennek következéséből 1380-dikban az ő anyja Erzsébet Királyné testámentomában szabad tetfzése után azt Erzsébetnek, Nagy Lajos feleségének, hagyta örökségül. 22) Sőt Fölhévvizről

„ Uj-Budabon, hogi e' Károly vytez zolgalna
 „ a zigeti clastromnak, es meg zerzeneye minden
 „ dolgat mindenha.” — Szent Margit Eletében a'
 348-dik lapon. Ezen Uj-Budától való megkülömböztetés okaért mondatott a' régi Buda Ó-Budának: nem szükség tehát Atilának Ó' fohász-kodásából e' nevet költenünk, 's a' Budáról költenett meséből magyaráznunk.

- 21) „ Vala egy gyermek felhevvyzet, „ és „ vala
 „ nemelly hazi atya Budanak (kétségkívül Uj-
 „ Budának) mellette felhevvyzet.” Szent Margit Eletében a' 334 és 344-dik lapokon.
- 22) A' már fölebb említettett 1355-diki Diplomája Nagy Lajos Királynak emlekezik Uj-Buda várról, 's azt a' Nyul szigetnek által ellenébe hehezteii. E' régiségből tudjuk azt is: hogy Nagy Lajos Uj-Budát Királyné városává tette. Ezt köllött tehát Erzsébetnek érteni az Ó-Budai-vár név alatt, mivel Ó-Buda maga a' hasonló nevű Eklésziához tartozott. Lásd Millert a' 19-dik lapon. A'

különösen nem emlekezike még a' nagy Tiszteletű Érsek Oláh Miklós is a' maga koráról szólóban?
 23) Mindezekből nem lehet tehát a'ról többé kétkedni, hogy azon egész táj, melly Fölhévviztől, az az: a' mostani Tsáfzár fürdő környékétől, a' szent Gellért bértze tövéig fekszik, a' leg régiebb időkben nem Budához tartozott, 's ugyan ezért méltán intette már Tiszt. Turótzai László a' Magyar Históriának Iróit: hogy azokat, mellyek régiebb századainkból Budáról mondatnak, a' ma i B u d a v á r r a ne alkalmazzassák. 24) De e' tárgy még világosabban ki fog Pest városnak régi viszontagságaiból tetlzeni.

6. §.

Későbbi ugyan a' Magyar Nemzet ide jötténél Pest városnak eredete: régiebb azonban még is a' királyi méltóság behozatásánál. Béla Király névtelen Jegyzője a' Rákosi térségre vezetvén, 's innend Pest helén a' Dunán által keletvén vitéz őseinket, mélyen hallgat Pest vá-

Testámentom szovai pedig ezek: „Item iam dictae „ Dominae filiae nostrae Castrum Veteris „ B u d a e cum suis pertinentiis legamus.” Pray. An. Reg. Tom II. p. 147.

23) A' 22-dik lapon.

24) Hungaria 's a' t. a' 71-dik lapon.

kosról, és helébe egyenesen a' Magyar Rév-
 — portum Moger — iktatja 25): valamint ké-
 sőbbi iróink e' tájnak által ellenébe hasonlóképen
 az által keléstől Kelem vagy Kelény földet
 helhezetik, Kelem vagy Kelénybértznek
 nevezvén a' mostani Szent Gellért hegyét is. 26)
 Igen hihetőnek lázlik mindazonáltal előttem, hogy
 szokásba jövéen Zsolt vezérsége alatt országunk-
 ban a' várakat építés, és első kezdetet nyervén kö-
 zöttünk a' Vármegyékre való föl ofztás, már e'kor
 építettett Magyar Atyáinktól a' hasonló ne-

25) Lásd a' XLVI-dik Fejezetet. — Ezen Pesti által
 menetelről bizonytságot telzen Kéza Simon is a'
 II. K. I. Fejezetében. Hogy pedig a' Moger Rév-
 Magyar Rév-nek köll olvasni, az kiteszük
 a' névtelen Jegyzőnek Előbeszédéből, és az I. III.
 V. XIV-dik Fejezetekből, mellyekben a' Magya-
 rokat folyvást Moger-eknek nevezi ezen Tör-
 ténétirónk. Meg egyeznek vele az illetén élésben
 Turótzsi Krónikása, Szent Margit Biografusa, és
 a' régi Debretzeni Magyar Legendának írója Vefz-
 préminél Biog. Med. Hung. Cent. II. p. 196. Ezen
 utóbbik kéziratban, noha már 1519-dikből való,
 ezek olvastatnak: magerol magerasztatik,
 azaz: magyarúl magyaráztatik. A' Ma-
 gyar név a' régiségben esméretlen vala, 's mi-
 képen eredett volt a' Magyer hajdani nevezet-
 ből, azt a' Magyar Philologia bőven elő adhatja.

26) Turótzsi Krónikásának I. K. XI. Fej. — E'nek té-
 vedését a' Hunokra nézve magyar őseink helett
 eligazítja a' Régi Magyar Históriás Ének, melly

vá Vármegyének elnevezést adó Pestvár az előbbi Magyar Rév helén. 27) Minden esetre Taksony vezérsége alatt e' vár már bizonyosan főnállott: mert világosan befüzi ismét Béla Király névtelen Jegyzője: hogy Taksony Fejedelem Pestvárt egyéb számos helekkel a' Bulyár földről nagy sereg Ismaelitákkal hozzánk költözködték Billa és Baks testvér fő Nemeseknek ajándékozta; 's hogy ugyan ezek népségöknek két részét Pestvár Jobbágyaivá tették. 28) Így kevered-

Révainak Elegyes Verseiben kiadatott Pozsonyban 1787. a' 286-dik lapon. Kelem földről Pestnek által ellenében emlekeznek még: Székely István Krónikájában; Muglein Tek. Tudós Kovatsits Márton kiadása szerint Sammlung &c. Ofen 1805. S. 50; és Verantius ugyan Kovatsits Márton Úr Gyűjteményében Script. Minor. Tom. I. pag. 135.

27) Nyilván említi Béla Király névtelen Jegyzője Zsolt-ról az LVII-dik Fejezetben, hogy Ő az Ország határait kijelelte volt. Én elhízem, hogy még inkább ezt tette a' Vároknak környékeikkel is. Első István Király uralkodása előtt legalább bizonyosan szokásban volt a' Vármegyékre való fölöz-tás: mert e'nek 1001-diki Diplomájában Koppány — és nem Kupa — pártos vezérről mondatik: „volente Comitatu quodam, nomine Sumigiense, paterna me sede depellere.” — Vindiciae Diplom. Steph. a P. Chrys. Novák Budae 1780. p. 6.

28) Lásd az LVII-dik Fejezetet. De hogy itten a' Történet író a' Pesti Szeretsen lakosokról helesen be-

tek öfzve a' tős gyökeres magyar lakosok az I s m a e l i t a , vágy más néven S a r a c e n u s — magyarúl Szeretsen — nemzetbéliekkel, kiket Sz. László Királyunk, meg tagadtatván velök Mahomet prófétájokat, Kerefsztyénekké; 29) a' Nagy Kálmán Fejedelem pedig erőfz akoskodva is Magyarokká változtatott. 30) Ezen

szél, bizonyítja a' II. András korából való Diploma, mellyről mindjárt emlekezni fogok. A' Bulyár földnek holfektét sok ide tartozó tárgyakkal bőven előadja Hazánknak igen nagy érdemű Tudósa Tekéntetes Engel Úr ime' munkáiban: N. Ungr. Magazin I. Band. Seite 123—129. — És Geschichte des Ungr. Reichs &c. I. Theil Halle 1797. Seite 253—255.

29) Olvasd Törvényének I. K. IX. Fej. — Az I s m a e l i t á k a t és S a r a c e n u s o k a t Turózi Krónikása a' II. R. XXII. dik Fejezetében egy népnek veszi. Egynek tartja őket Nestor a' régi orosz író is. Ők II. András arany Bullájában art. 24. megkülömböztetnek a' Zsidóktól, kikkel Pálma (Katonna Hist. Crit. Duc. p. 477.) hajdan őket egy népnek tartotta el állván utóbb régi véleményétől. De Philisteusok sem voltak Belius gondolkodása szerént, (Adp. ad Hist. Hung. p. 203) mert így nem ők, hanem a' J á s z o k hivattak. Vallások, a' mint ezt Nestorból Engel Úr kétségen kívül tette, Mahomedanismus volt, és nem Iudaismus.

30) Co'. Decr. Lib. I. Cap. 46. 47. 48. 49. A' Nagy Kálmán a' Királyi Korona legfényesebb kövének tar

szorgalmatos Jövevények oltották Pest városnak magyar lakosaiba először a' Kereskedés szeretetét, minthogy önön magoknak a' Kereskedés olly kedves foglalatosságok volt; hogy mind az ország törvényében, mind egyéb évkönyvekben, különösen *Kereskedőknek* hivattatnának. 31) Innend egyfelül Pestnek népessége nőttön nőtt, más felül pedig a' Szeretseneknek gazdagságok el a'nyira szaporodott, hogy a' tőlök járó jövedelmeket Jeruzsálemi András Királyunk Jolánta nevű feleségének hagyni nem szégyenlené. 32) Utóbb a' Dunán kevéssébe került utazás, és nyereség reménye külömb-

totta Sz. István *hospesei* ellen (Decr. Lib. I. Cap. 6.) az egy nemzetet, nyelvet, és szokást, 's ugyan azért törvényében megparantsolta: hogy a' Szeretsenek leányaikat csak Magyaroknak adhassák feleségül. 's a' t. A' nagy Királyhoz illő vala ezen gondolat!

31) „*De Negotiatoribus, quos adpellant Ismahelitas*” ezek László Törvényének szövegei. *De Kereskedőknek* hivatnak Nestor Krónikájában is számtalan heleben.

32) „*Proventus Saracenorum de Pesth.*” Ezek egy régi Diplomának szövegei az András korából Praynál Hist. Reg. Hung. Tom. I. pag. 212. — Laktak Szeretsenek a' Nyírségen is a' Várad Regestrumnak 38-dik §. szerént, 's úgy látzik, hogy a' Fehér és Győr Vármegyében fekvő Szeretsenfaluk is ezektől nyerték nevöket, mint a' Bessenyők a' Bissenusoktól.

féle időkben Pest bástyái közé a' N é m e t e k e t is kiédesgette, kiknek a' XIII-dik század kezdetén már a'nyira nevededett számok, hogy ezen időben Rogerius Pestét nagy és leggazdagabb Teutovárosnak nevezné. 33) Nem úgy köll mindazonáltal Rogeriusnak szöveit érteni, mintha a' Magyar és Szeretsen lakosok Pestből e'kor már egészen ki vesztek volna. Ezen író korában tsak gazdagságokkal haladhatták fölül a' Német polgárok a' Szeretsen és Magyar lakosokat: mert, a' mint főlebb látók, a' Szeretsenek Pesten még II. András király alatt is nagy számmal tartózkodtak; a' magyarok pedig mind a' régi Diplomáknak bizonyosság tételök szerént; 34) mind pedig Oláh Miklós

33) Miserabilé Carmen nevű munkájának XVI. Fejezetében.

34) Legyen szabad a' több Diplomák közül tsak azon egyet közlenem az eredetiből, mellyet velem Hazánknak nagy lelkű tudós polgára Tek. Jeszenitzei Jankovits Miklós Úr, igyekezeteimnek kegyes elősegítőjök, közlött. Kiadatott e' Diploma Julius 28-dikán 1512.-edévken, 's benne Bakara Johanna, Deesy Imre özvegye, házat Podamyn Jánosnak, királyi Fő Palota Mesternek, adjael. Ilyen kezdete: „ Nos Martinus Naghzayw Judex, „ Ambrosius Tholway, Michael Mysér, Andreas „ Pellifex, Thomas Kisaller, Joannes Hassy, Georgius Buday, Dionisius Semellator, Martinus The „ meswary, Osualdus Megyery, Johannes Polgár, „ Albertus Mensator, et Ladislaus Zapo Iurati

Érseknek hiteles tanúsága ként még a' XVI-dik században is tehetősebbek voltak Pestnek német lakosainál. 35) De, mint e'től megválva, csak ugyan igen is igaza vagyon Rogeriusnak, midőn Pestet nagy és gazdag városnak nevezi. Mert ha azt nem említeném is, hogy Pest már szent Gellért Biografusától Civitasnak hivatik, melly nevezet hajdan csak a' nagyobb kiterjedést heleknek tulajdonított; 36) ha elhallgatnám is, hogy a' Rákosi ország gyűlések, mellyekre a' régi időkben minden Nemes személyesen megjelenni szokott, a' Pesti polgároknak nagy summa pénzeket szerzetek: bizonyos igazság fog mindenkor maradni, hogy a' magyar országi Szorgalomnak Pest volt minden időben leg híresebb lakhele, mellybe, mint valamelly magyar Londonba, vagy Lipsiába nem csak a' Lengyelek és Szileziták, hanem majd nem minden Európai nemzetbéliek megjelenni el nem feledkeztek a' kereskedésnek külömbféle ágazatai

„Cives Ciuitatis Pesthiensis.” — Ezen Eskütteknek neveik nem de majd mind magyar nevezetek? Emlékezet vagyon még benne Beke Jakabról, ki 1508-dikban Pesten Bíró volt, Thegyarto Lörintzről, és Zabo Péterről.

35) Oláhi Hungaria et Atila pag. 42.

36) S. Gerardi Scripta et Acta Albae Carolinae 1790—
P. 347.

miatt. 37) Noha ezen kívül még egyéb jelei is
vagyunk a régi maradványokban e város szaporá-
népességének, nagyságának, és tehetőségének.
Pest mindjárt a királyi méltóság behozatása után,
mint alább látni fogjuk, Coloniát tudott küldeni
a határához tartozó Dunán túl fekvő részekre; a
Pesti Archidiaconust a Váti Püspöki megye
már a legfőbb eső idő szakaszban jelesebb egy-
házi hivatai közé számlálta; 38) Pesten a Ta-
tár járás után, ha nem hibások Rogerius sorai,
és Deseritzki nem hibásan magyarázza azokat, a

37) Oláhi Hungaria et Atila pag. 43. Lásd Pest Keres-
kedéséről, mellyet különösen a Bartfaiakkal üzött,
az 1460-diki Levelet Kaprinainál Hung. Dipl. P. II.
pag. 390.

38) Schmitt Episcopi Agrienses P. I. pag. 207. Egy
1292-diki Diploma végén. — E'ből éfzre vehetni,
hogy a' XIII-dik században Pest a' Váti Püspök-
séghez számláltatott. A'hoz tartozott 1318-dikban
is, mert a' Római Adó lajstromában ezek talál-
tatnak: „Imprimis vacavit semel *Plebes de Peste*
„*Vaciensis Dioecesis.*„ Lásd a' Pesti F. Iskolának
ime' kézirátát: *Collectura Decimae Pontificiae.*
Tom. I. pag. 33. Mikor tétetett volt által az Esz-
tergömi Érsekségbe? azt nehéz meghatározni. IX-dik
Bonifacius Pápanak némelly 1401-diki Bullája már
ez alá teszi Pray Hierarchiája I. Részének 14-dik lapán.
Ellenben Tek. Tudós Schwartzner Márton
néhai kedves Tanítónak különös szívessége köz-
lötte velem Tifzt. Hepevesi Kéziratából (MS. V.
Tom. LXX. pag. 88.) Julius Pápanak azon 1516-

Vátzi Püspökök sokáig lakhelet választottak; 39) Pestet IV. Béla királyunk már a' XIII-dik században méltónak tartotta a'ra, hogy arany bullájú privilegioma által külömbféle nagy szabadságokkal fölékesitené. 40) Ezek mind gyönyörű tanúji azonditső fénynek, mellyre Pest városát már a' régiebb időkben a' buta sokaság közül ki törő Pesti Polgárság föl emelni képes volt.

7. §.

De nem tsak a' híres Rákos szomszédtságában nyilatkoztatta ki erőjét, 's hathatóságát a' Pesti Szor-

okból való levelét, mellyben ezen ellenkező sorok olvastatnak: „ Dilecto filio Joanni Jakabfy de „ Pest Rectori Plebano nuncupato Parochialis Ec- „ clesiae Plebis nuncupatae, Beatae semperque „ virginis Mariae Pestiensis, Vaciensis Dioe- „ cesis salutem! &c. — Mit jelentsen az itten elő forduló Plebes vagy Plebis? meg magyarázza a' korán kihalt Tíft. Bartalits Antal Notit. Parochiae Jegenyensis Claudiopoli 1794. pag. 8. és Battyáni Leg. Ecl. Tou. I. pag. 495.

- 39) Rogerius a' Tatárjárásról iratott könyvét Jánosnak, a' Pesthi Eklésia Püspökének, ajánlotta. E' helét bőven magyarázza Deseritzki Hist. Ep. Vaciensis nevű munkájának 50—54. lapain.
- 40) Kaprinai Hist. Dipl. P. I. pagg. 483—490. — Költ az arany bullájú Privilegiom 1244-dikben.

galom, hanem a' Duna túl részén fekvő Kelem földet is korán haszonra tudta fordítani. A' mi határaiban a' hegyes természet maga a' fő testtől elválasztani látzott, azt ő bölts törekedéssel még inkább a' fő testhez tsatolta, és haszonvehetőbbé tenni iparkodott. Gátot vetvén tudniillik a' Pest határait köröszül folyó Duna vize a' tulsó részén álló helekkel való gyorsabb kereskedésnek, Pest Polgárainak okosságok könnyen győzni tudott az akadályokon, 's a' temérdek bértz alá állandó Révet helheztetett, melly a' régi Történet iróktól egyezőleg *Pesti Révnek* — *Portus Pest-nek* — hivatik. 41) A' Kelem hegy tövénél tehát, melly körül ez előtt a' Föhlévvizig, a' mint Budáról szöltomban elő adtam, semmi épületek nem találtattak, a' *Pesti Rév* feküdt Pestvárnak által ellenébe, és maga a' Kelem hegy is, mivel Pestvár határához tartozott, ezen várnak építettése után állandóan *Pesti hegynek* neveztetett. 42)

41) Elég legyen itten főviden említenem, hogy a' Magyar Országi régiségekben *portus* teszen révet; *rippa* pedig martot, vagy a' mai szokás szerént partot. — Azon pedig, hogy Kelem hegy Pest határához tartozott, bár a' Dunán túl feküdt is, nem fogunk tsudálközni, ha eszünkbe jut, hogy sok Duna mellett fekvő helységeknek — sőt Vármeigyéknek is — határaik a' Duna tulsó részére is által terjednek.

42) Kéza II. K. III. Fejezetében ezek mondatnak: „
„ Gerardus ergo Episcopus de Chenad in istis ca-

Világosan meg különbözteti a' Pesti Révet szent Gellért Biografusa a' Pest Civitastól, és azt szent Gellért hegye alá teszi e'nek által ellenébe; 43) világosan meg különbözteti e' két különb fekvésű heleket még Turózi Krónikása is. 44) E'ben öletett meg a' heveskedő magyaroktól szent Gellért Tsanádi Püspök, kitől ma a' régi Pesti hegy Szent Gellért hegyének is neveztetik, 's e'ben temettetett el a' Boldogságos Szüz tiszteletére épült Kápolnában, a' mi ismét a'nak szembe tűnő nyoma: hogy a' révész házakból I. András Király időjében már egy kis falutská támadott. 45) Főn állott a' Pesti

„ sibus in Pest per Hungaros in monte submissus in biga martyrio coronatur. ” — Igy hivatott a' hegy későbbben is, mert az 1391-diki Diplomában Schiernél ezek vagynak: „ Plebanus Ecclesiae S. Gerardi sub monte Pestiensis. ” Buda sacra pag. 111.

43) A' 349-dik lapon.

44) „ Appropinquauerunt ad portum, qui vulgo dicitur Pest. „ És még alább: „ Deinde perrexerunt pariter versus portum Danubii in Pest. ” Lásd a' II. R. XXXIX. és XL. Fejezetét.

45) Hogy Pesten temettetett el Sz. Gellért, azt Biografusa a' 352-dik és 353-dik lapokon nyilván állítja: Hogy pedig a' Pesti Révet érti, ki teszi a' 353-dik lapnak ime' szovaiból: „ Paruulus quidam, contractus cum a parentibus suis delatus fuisset

Rév még II. Gyéza Fejedelem alatt, mert ez az ahtatos király a' régi szokás ként 1148-dikban a' Pesti Rév jövedelmeit az Ó-Budai Káptolannak ajándékozta: 46) azonban utóbb el a'nyira feledékenységbe borúlt a' szokásba jövö más nevezetek, és nagyobbodása miatt, hogy az ő emlekezetét polgáraink egyedül a' Praepositura de Rév propé Budam tzirából esmérnék, melly az egyházi méltóságok lajstromokban ma is helet

„ ad Portum Pestinensem, solo osculo
 „ corporis S. Martyris sanitatem recepit. „ — De késöbben is nem a' mai Pesten, hanem a' Pesti hegy alatt épült templom e' szentnek tizteletére.
 46) Péterfi Conc. Ecl. Hung. P. I. pag. 128. — Azon Jusokat, mellyeket ma Törvénytudóink Jura Regalia Minoráknak hívnak, hajdan a' városokban Fejedelmeink magok bírták, 's belőlök szokták a' Monostorokat gazdagítani. Bizonyos ez a' régi Diplomákból. Sz. István 1001-dikben a' Pozsonyi Vám harmadát Sz. Benedek fiainak adta 's a' t. Utóbb a' Klastromoknak elpufztulásokkal a' városok e' hasznot magókhoz vették, és Privilegyiomok által magok örökévé tenni iparkodtak. — Említenem köll még itt, hogy Turótzai Krónikása a' II. R. LIII-dik Fejezetében hibásan teszi a' tributum de Pesth kifejezést a' tributum de portu Pesth helett. Pest soha sem adózott, hanem II. Gyéza (és nem I. Gyéza mint Turótzai Krónikása mondja) a' Pesti Rév jövedelmeit ajándékozta az Ó-Budai Eklésiának. Megvagyon mind ezekről Péterfinél II-dik Gyéza Diplomája a' fönt elő adatott helen.

Foglal. 47) Idő jártával tudniillik e' Pesti Rév az
 anya város példájára olly igen elterjedett, hogy be-
 léle a' Szent Gellért hegye alatt Szent Erzsé-
 bet falva eredne; 48) a' Szent Gellért hegyén
 fölül pedig Kis Pest — Minor Pest — épített-
 nék. 49) És e'től az időtől kezdve a' másik Pest
 anya város volta miatt Nagy vagy Régí Pest-
 nek — Major, Vetus, Antiqua Pest-
 nek — hivatott, hogy az Uj vagyis Kis Pest-

47) Lásd a' Schematismus Incltyti Regni Hungariae pro
 Anno 1810. &c. nevű könyvet a' 44-dik lapon. Ma
 ezen méltóságot Fő Tiszteletű Strajter József
 Pozsonyi Kanonok Úr viseli. — Emlékezik e' Pré-
 postságról Tek. Tudós Schedius Lajos néhai
 kedves Tanítómnaak Zeitschriftje is I. Band. I. Heft.
 Seite 84.

48) „Vala Zent Ersebet azon falvaban
 „Pest mellett egy nemes ember „ — és má-
 „sutt:” Esmeeg vala egy iffyu, ky lakozyk Zent
 „Ersebet azzonak Ispitalyaban, Zent
 „Gelyert hegye alat.” — Lásd Szent Mar-
 git Biográfiájának 353 és 330-dik lapait. Szó-
 kásban vala e' nevezet még 1459-dikben is. E'kor
 Szent Erzsébet falva azonban már Alhévvíz-nek
 is hivatott. Kaprinai Hung. Dipl. P. II. pag. 343.

49) „Item Minor Pest vltra Danubium sita con-
 „simili (ac Pest, seu Major Pest) gaudeat liber-
 „tate.” Ezek IV. Béla király 1244-edévi arany
 bullájú privilegyiomának szovai Kaprinainál Hist.
 Dipl. P. I. pag. 476.

és jól megkülönböztethessék. 50) Így maradtak e' nevezetek a' Tatárjárásig, 's a' Kis Pest vetekedve vetekedett a' Nagy Pest népességével. A' Tatár járás után IV. Béla Királyunk pihenéstnyer-
vén az emészto' hadaktól, valamint egyéb városoknak, úgy Kis Pestnek dízfét is nagyobbította, Ujvárt építvén a' Kis Pest mellett elnyúló Uj Pesti hegyen (mert a' Szent Gellért hegye vala a' Pesti hegy), melly Uj Pesti hegy várának; az az Castrum noui montis Pestinensis-nek neveztetett. Maga IV. Béla emlékezik e' vár építésről némelly 1255-ödévi Diplomájának imé' szovaiban: „Mi egyéb Országunk „ védelmére alkalmas várak között a' Pesti hegyen némelly várat építettünk, mellyben te- „ merdek sokaság lakozik.” 51) Nem eléggé figyelmezttek tehát a' régiség kifejezéseire azon irók, kik a' régi Uj Budvárrol (5. §.) semmit sem tudván a' mai Budavár kezdetét az Ó-Budai

50) „Dedimus siquidem terras Uzlar et Sull vocatas, vltra „ Danubium prope villam veteris Pest existens.” Ezek szovai IV. Béla királyunk némelly 1259-ödévi Diplomájának Schmittnél Episc. Agr. P. I. pag. 153. — Lásd e'ről a' nagy Belius éfzrevételeit is Not. Hung. Nouae. T. III. pag. 191.

51) „Inter alia castra defensione Regni congrua, in „ monte Pestien si castrum quoddam extrui fecimus refertum multitudine hominum numerosa.” Schmitt Ep. Agr. P. I. pag. 148.

Prépost-

Prépostnak vagy Káptalannak szokták tulajdonítani. 52) Tova feküdtek egymástól e' két régi várak, 's ugyan azért nem lehet nagy botlás nélkül mind a' kettőt egy várnak tartani. Budvár közülök a' régi Budához, ellenben az Uj Pesti hegyvéra Pestvárhoz tartozott. Ezen utóbbik Budától egész függetlenségben lévén a' hivatalbéli irásokban magát hajdan Budának soha sem nevezte, hanem inkább eredetéhez képest e'féle levél kezdetekkel élt: „Mi Biró, Polgár Mester, és Esküttei a' „Pesti uj hegynek.” 53) Ugyan ez a' Pesti uj hegy vára föl építtetése után igen hirtelen elnépesedett, 's kiváltképen a' Fölhévízek felé kezdett elnyúlania. Mert azonkívül, hogy IV. Béla király kifejezése ként már 1255-dikben ben-

52) Igy gondolkodott a' külömben nagy tudományú Belius, és Schier, 's mind a' kettő sok követőkre talált. Hazánknak fáradhatatlan 's igen nagy érdemű Történet írója Fő titzt. Katona István már régen észre vette (Hist. Pragm. T. II, pag. 115.), hogy a' Nagy Lajos Diplomájában előjövő No u a B u d a nem egy volt a' mai Buda várral. Azonban ő azt Ó-Budán fölül helhezette. Reményilem, hogy a' Nagy Tudós meg fog elégedni határozással!

53) „Nos Iudex, Magister Civium, Iuratique No u i „Montis Pestinensis.” Igy kezdette a' mai-Budavár hajdan hivatalbéli irásait! Lásd Topographia Magni Regni Hungariae. Viennae 1750. pag 195.

ne temérdek sokaság lakozott, már hasonlóképen IV. Béla országlása alatt vásárokat is tartott, 54) és 1391-dikben több külső városokat számlált maga alatt, mellyek között a' Sünden, mint a' Sigmond királytól föl állítottott fő iskolának lakhele, a' Konstantzai gyűlésben nem kevesé elhíresedett. 55) Sőt mivel ezen idő tájban már váltva majd Uj Pesti hegy várának, majd Budai várnak kezdetett hivatni a' Diplomákban; és Sigmond Fejedelem e' várost igen sok épületekkel meg gazdagította, nem kételkedhetni: hogy a' XIV-dik század vége felé kiterjedése által Fölhévvizzel, a' régi Buda egyik végső részével, öszve keveredett, a' miből a' Budavár név igen könnyen reá ragadhatott. 56)

54) Schmittnél Episc. Agr. Tom. I. pag. 148.

55) Schiernél Buda Sacra pag. 103—117. — A' Sündeni Iskoláról olvasd Wallaszkinál Consp. Reip. Litt. Budae 1808. a' 111. lapot. — Illy nagy kiterjedésű lévén Pest város, nem tsuda: hogy már Tamás, Spalatóri Fő Esperes, Pestet Országunk leg nagyobb városának — villa maximának — nevezi. Schw. Script. Rer. Hung. Tom. III. pag. 603—607.

56) Schiernél az 1390-diki Diplomában az Ujvár már Arx Budensis nevet visel, holott Nagy Lajosnak 1355-diki levele azt még Civitas Novi Montis Pestinensisnek hívta. IX dik Bonifácus Pápanak 1401-dikből való Bullájában ezek

Utóbb ezen nevezet alatt vált az Uj Pesti hegy vára Mátyás királynak fáradhatatlan igyekezetei által Országunk Fővárosává: de ez által az anya városa eránt való hála adatosságából régi nevét teljességgel meg nem vetette. Még 1489-dikben így kezdette némelly hivatalbéli irását: „Mi Meýngos „ Tamás Biró, és Esküttei a' Pesti Ujhegy „ várának ” pedig ugyan ezen Diploma petsétén a' S. CIVIVM BVDENSIVM szovak olvasatnak. 57) Szükséges is volt néműképen neki eredetéről híven meg emlekeznie, mert Privilegyiomaik egyek valának Nagy Pest városnak Privilegyiomaival. A' Budai vár, ha bár fő városa volt is Országunknak, mint Budai vár semmi jusokkal nem bírt. Minden szabadságai anya városnak szabadságaiban gyökereztek, és a' sok jótévő Királyok közül nem találtatott egy is, ki e' fő várost Coloniaságából föl szabadította volna. Jól tudták

olvasatnak: „Plebanus S. Gerardi de suburbio „ Oppidi Budensis, alias Noui Montis „ Pestinensis. „ — Ezek találtatnak 1464-dikben II-dik Pius Bullájában is Belius szerént Not. Hung. Nou. Tom. III. pag. 192.

57) Ki adta ezt a' Pesti Fő Iskola Könyves házának eredeti Diplomájából Tek. Tudós Schwartzner Márton Diplomatikája II-dik kiadatásában a' 375. lapon. Ez a' Diploma kezdete: „Nos Thomas „ Meyngos dictus, Index Iuratique Ciues Castris „ novi montis Pesthinensis, memorie commendamus.” 'e a' t.

ezt a' mai Buda várnak lakosi, 's ugyan azért nem akartak, vagy nem mertek a' régi stylustól elpártolni. Midőn 1528-dikban I. Ferdinánd királytól, szabadságaiknak uj megerősítettésüket kérték, nem Ó-Budának, nem Budvárnak, nem Főhév viznek Privilegyiomaival jelentek ők meg a' Fejedelem előtt: hanem IV. Béla királynak azon arany bullájú Diplomáját mutatták be privilegyiomok gyanánt, mellyet ez a' jó szivű Országgló 1244-dikben a' Nagy és Kis Pest városoknak adott. 58) Hol voltak e'kor még a' Budai várnak különös jusiai? És kívántathatik e' e'nél nagyobb próba a'nak megbizonyíttatására, hogy a' mostani Budavár hajdan Réfze és Coloniája volt Pest városnak? Ezt az egyet kétségen kívül nem tudta a' nagy tudományú Erdösi János, külömben az Ofen német nevezetről beszéltében nem állította volna egészen más városnak a' mai Budavárt, és másnak a' mai Pest városát.

58) Lásd I. Ferdinándnak egész Diplomáját a' benne által iratott IV. Béla Diplomájával Kaprinainál Tom. I. pag. 476—485. — Az Uj Pesti hegy várnak neve ma is fön vagyon az egyházi méltóságoknak lajstromokban. Fő tiszteletű Ritzinger György Efsztergomi Kanonok ma is Praepositus B. M. V. de Nouo Monte Pestiensi tizmet visel. Lásd a' Schematismust pag. 41. és a' Zeitschriftet I B. I. H. S. 84.

8. §

Tsak most értem oda hosszúas kitérésem után a' honnand a' nélkül, hogy vakmerőnek tartathatnám, új erőt és feneket adhatok állításomnak. Nem természetes dolog e, hogy Pestnek hivattván magyarul a' mai Budavár, németül is Ofen-nek köllött neki Pest német nevéből hivattatnia? nem foghatni e' könnyen meg, hogy a' valóságos Budának részei még a' XVI-dik században németül Etzelburg-nak nevezethettek a' mellett, hogy a' Budavár eredetének örökös jeléül Ofen nevet viselt? Ha a' mostani Budavár nem Budához tartozott, ha Réfze és Coloniája volt Pest városnak, ha még 1489-dikben is magát a' hivatal béli levelekben Új Pesti hegy várának nevezte, ha Pest privilegyiomain kívül még 1528-dikban semmi különös privilegyiomokkal nem bírt: miért hivattathattott volna Etzelburg-nak német nyelven olyan nevezettel, melly tsak a' régi Budának volt igazi tulajdona? Vagy ha egyedül a' Budavárnak, 's közönségesen Budának neve volt a' német Ofen név, és nem egyszer'smind Pest városé is, miképen történhetett meg: hogy az Erdély országi számos Budák nem Ofenek (e' névnek Erdélyben nem lehetett hallatlanak lenni) hanem Budendorfoknak hivattak?

59) Ha egyedül a Budai várnak, 's közönségesen Budának, neve volt a' német Ofen név, és nem egyszer'smind Pestvárosé is, miképen eredhetett azon gyáva költemény, melly fzerént Pest város Buda hatodik részének tartott a' XVI-dik század végezte felé? 60) Pest Budának része soha sem volt, hanem inkább a' mai Budavár, 's a'nak környéke, vala része Nagy Pest városnak: tsak onnand vetemedhetett tehát valaki a' régiségbéli járatlanság miatt ilyen gondolatra, hogy mind a' két város Ofen-nek hivattott, 's így bajos vala az Ország fő városáról azt gondolhatni, hogy az Pestnek része volt volna a' régi időkben. Bizony sokkal inkább meg egyez minden tekintetben a' régi írónak külömbféle hagyományaikkal Pest és Budavárnak közös német Ofen neve, mint sem a' különös né-

59) Lásd a' Hazától hálát érdemlett Lipszki Jánosnak ime' hafznos könyvét: Repertorium Locorum Hungariae et Transylvaniae. Budae 1808. P. II. pag. 24.

60) Emlékezik e' regéről Dilich Wilhelm Ungarische Kronika nevű könyvében, melly Kaszfzelban jött ki 1606-dikban a' 14. lapon. Töle tanulta Zeiler Márton, 's közlötöte ime' könyvében: Beschreibung des Königreichs Hungarn &c. Ulm. 1660. Seite 199. E'ből elő adja az Allgemeines Historisches Lexicon III. Theil. Leipzig 1731. S. 120. — Szólanom köllött e' regéről tsak azért is, hogy hallgatásain mellett valaki vigyáztalanúl hozzá ne idézzen.

met Ofen név a' mai Buda várra nézve. Mi is lehet természetesebb, mint a' két Pestnek egyenlő Ofen német-nevezetet tulajdonítani? Azonban nem köll itten hozzászokás, vagynak egyéb régi Történet irók is, kik Erdösi Jánoson kívül Pestet is, valamint a' mai Budavárt, Ofennek nevezik. Elő köll számlálnom ezeket, hogy Erdösi Jánossal való meg egyezésökből állításom hitelessége tökéletesen meg bizonyodhassék.

9. §.

Turótzsi Krónikása, a' történt dologgal majd egykorú Iró, előbeszélvén, miképen vitetett haza az ifú Ventzel Magyar király idős Ventzel Atyjától, e' következő szovakra fakad: „A'kor Ventzel király az ujonan koronáztatott Lászlónak „(így nevezte magát magyarosan az ifú Ventzel „király) Atyja, látván, és meg fontolván a' Magyaroknak ravaszságait, 1303-dikban nagy Se- „reggel bėjött Pannoniába, és a' Duna mellett, „Pest körül, kevésse megszálván, László „fiát az Ország koronájával együtt magával el „vitte, és vízfőzta tért békével a' maga országába.”

61) Tsak nem ezen szovakkal adja elő az egész történetet a' ritkaságáért híres Budai Krónika, és a' Pest körül való meg szálásról nyilván em-

61) Lásd a' II. R. LXXXV-dik Fejezetét.

lekezik. 62) Hasonlót mond különösen a' Pestt meg szálásról a' jeles Tseh Iró Dubrávius. 63) — El befzéli német nyelven mind ezeket bőven a' majd egykorú iró Horneck verses Krónikájában, és a' meg szálás heléről ezeket dalolja;

„ Chert er ane twal (verweilung)
„ Gegen Ofen zw tal. „ 64)

Nem nevezi e Horneck e' verseiben a' magyar és külső Iróktól említetett Pestet németül Ofen-nek? — Másutt a' fiát titkon el vinni akaró atyának rendelkezéseiről imo' verseket készít:

„ Nu het er haimleich geschaffen
„ Das kein Unger darumb west
„ Das zway tausent man der gest
„ Dy da zu veld lagen hievor
„ Ausserhalb der Purger Tor
„ Pey ainczigen in der Stat riten. ” 65)

Az itten elő jövő Purger Tor-t Horneck Ofen-nek tulajdonítja, a' mint a' többi versei-

62) „ Pannoniam est ingressus, et iuxta Danubium
„ circa Pest aliquantulum resedit. ”

63) Hist. Boh. Lib. XVIII.

64) Peznél in Script. Rer. Austr. Tom. III. pag. 716.

65) Peznél Script. Rer. Austr. Tom. III. pag. 714.

ből igen világosan kitetszik. Már volt e' ilyen nevű Kapú a' Budai várban? A' nagy szorgalmú Schier babonás bővséggel elő számlálván a' mai Budavárnak régi kapúit, 's utzáit, Purgertor-ról semmi említést nem tesz. 66) Azt köll tehát gondolnunk, hogy ez a' kapú Pesti kapú volt, 's hogy e'ről szólóban Pestet és nem Budát nevezi Horneck németül Ofen-nek. — Egy harmadik helen az idősb Ventzel király meg indulásának utolsó idő pontait le irván jsmét e' versekre fakad:

„ Do furt man in schon
 „ Her zu Ofen wieder
 „ Da urlaubten sy sich wieder
 „ Di Gest die do varn
 „ Von Pehaim gefarn. ” 67)

Már mit teszzen Ventzelt Ofen-ből — hol lenni mondaték — ismét Ofen-be vinni, mint Budáról Pestre által vinni? De azt, hogy Ventzelnek Tseh vendégei Pesten butsúztak el, 's hogy Ventzel maga is a' Pesti részen szokott utazni Tseh Ország felé, azt mondóm, igen hitelesen tudjuk, mert az Egri Káptalannak némelly 1304-dikből költ levele hirdeti, hogy Ventzel a' rut préda kedvéért Esztergom körül a' Dunán által

66) Buda Sacra &c. pag. 81—93.

67) Peznél Script. Rer. Aust. Tom. III. pag. 691.

ment népével, 's e' várt kegyetlenül földülta. 68) Ha utazásait a' Pesti részen nem tette, miért köll vala neki Esztergomba a' Dúnán által mennie? Röviden szólván Hornecknek egyéb heleiből is az tetszik ki némelly föl világosítások mellett, hogy ő mind a' Budaivárt, mind Pestet, mellyről e' néven épenséggel meg nem emlekezik, Ofenek nevezi. 69) — Így él az Ofen német nevezettel valamivel későbbben egy másik Windeck nevű német író, ki Sigmond király országlása alatt a' két kérdésben forgó városban több izben tartózkodott. Egy helen ezek szovai: „zu den Blindenburg (így hivaték Visegrád németül Óláh Miklos vallástétele szerént) funff meile von Ofen furen „lassen.” 70) Más helen ismét ezeket jegyzi föl: „In der selben zeit stift Konig Sigmund ein halbe domerey in der Stat zu Offen in der Ju-

68) Pray Hier. Hung. P. II. pag. 171. — Vesd öszve e'vel Praynak Históriáját P. II. pag. 7. és a' Tudós Katonának ezen idő szakaszról értekező külömbféle munkáit.

69) Az illyen fölvilágosítások, millyeneket itten három helekről a' más; történetirókból adtam, épen azért szükségesek, mivel mind Pest, mind a' Budaivár Ofen-nek hivatott, 's e' miatt azok nélkül nem tudhatni, mellyik várost kölljön az Ofen név alatt érteni.

70) Menken Script. Rer. Germ. Tom. I. pag. 1168.

„den gasse.” 71) Mind a' Visegrádi vár fekvéséből, mind pedig a' Budai Zsidó uttzából el érhetni, hogy e' heleiben Windeck Ofen - nek Budavárt nevezi. Ellenben másutt a' Történet iróban ezek találatnak: „Und funden den kayser zu „ Wardein underhalb Offen XXXIII. meillen. „ és „ Reit gein Offen, vnd da er kam gein „ Langendorf ein meile obwendig Offen, „ do muste er sterben. „ 72) Itten megint mind Nagy Váradnak, mind Langendorfnak fekvéséből azt köll következtetni, hogy Windeck Pestét is Ofen - nek nevezi: mert különösen Langendorfról Zeiler Márton följegyzése után tudjuk, hogy az Vázt és Pest között feküdt

71) Menken Script. Rer. Germ. Tom. I. pag. 1171. — E' helyből ki tetfzik, hogy az Uj Pesti hegy várban Zsidók is laktak. Laktak benne Tótok, Tsehek, és későbbben Ráztok is: De fő lakosi valának a' Magyar és Német Polgárok. E' két nemzetből évenként a' város Birája váltva választatott. A' nemzetiség bennök sokszor kegyetlen dühösségre fakadott egymás ellen. Lásd Turótzai Krónikása IV. R. XXV. Fejezetét; Topogr. Magni Regni Hung. pag. 196; és a' Buda Sácraát pag. 112.

72) Menken Script. Rer. Germ. Tom. I. pag. 1262. és 1283. — Találatik ezen iróban két helyen az Ald e Offen nevezet is, tudniillik az 1085. és 1181. dik lapokon, de ezt meghatározni, vallyon Nagy vagy is Régi Pestet jelentse e' vagy Ó-Budát? nem lehet.

el pufztúlása előtt. 73) Nem csak Horneck, hanem Windeck is azt mondja tehát Pest városnak igazi német nevééről, a' mit az érdemes Erdösi János utmutatásunkúl híven fön tartott. És mit szóljak a'ról, hogy még a' XVI-dik században Dörschwam János nem csak a' Budaivárt, hanem Pestet is Ofen-nek hívta volt ime' soraiban: „ Auch hat man wider den Grofs - Grafen Estván „ Batory in Rakusch (így nevezi az ország gyűlést) zu Ofen geschrieen. ” 74) Hogy 1525-dikben a' Rákost Mezőn tétetett le Batori István Nándor Ispáni hivatalából, 's hogy itten lármázott a' nemzet gyűlekezete az ő személye és maga viselete ellen, azt nem szükség próbálnom, mint, hogy ezen ország gyűlésnek Diáriuma e' zürzavart tett bőven meg említi: 75) ha pedig ezt pró-

73) Martini Zeileri Beschreibung des Königreichs Ungarn &c. Ulm 1660. S. 384. — Langendorf magyarul Nefzmélynek hivatott, de ma már egészen elpufztúlt. Külömbözött a' Bétsi utban fekvő mostani Nefzmélytől, mellyet Irónk hasonlóképen esmért. Ezek a' kérdésben forgó Nefzmélyről sorai: „ Obgedachtes Nessel aber liegt nahend dem „ Schloß Waytzen: dagegen über die Türcken „ Ano 1597. des Ertzherzogs Maximiliani Lager, „ aber mit ihrem Schaden, angegriffen haben. ” —

74) Engel Gesch. des Ungr. Reichs &c. I. Th. 1797. — S. 197.

75) Pray Epist. Proc. Tom. I. Viennae 1805. pag. 187.

bálmom nem szükséges, folyton foly a' következtetés Pest városnak régi Ofen német nevezetéről. Elég győződésül is szolgálhatnának e' számos okok állításom valóságáról, ha még a' leges leg nagyobb, és magában is elégséges próba hátra nem volna. E'vel' most állok tehát elő, midőn, bőven megbizonyítván föltételemet, a'tól többé őrizkednem nem köll, hogy álmadozó Etymologusnak tartassam az e'féle gyávaságokat méltán gyűlölő Hazafitársoktól.

10 §.

Nem kívántatnak Diplomák, Régiségek, Bul-lák, Petsétek, Történetirók a'nak meg mutatására, hogy Pest város németül Ofen-nek hivatott, ha szorgalmasabban nemzeti nyelvünk tárházába tekintünk. Azon törzsökös magyar lakosok, kik Pest roppantságának első talpköveit megvetették, a' magyar nyelvből költsönözték a' magyar városnak nevezetét. P e s t eredeti Magyar és jelentő szó, melly nyelvünkben épen azt tette, és teszen ma is, a' mit a' német nyelvben az Ofen szó teve, és teszen mai napig is. Melly név adathatott volna tehát illendőbbben P e s t városnak német nevezetül, mint az O f e n nevezet? P e s t, mondám, a'nyit teszen németül, a' mennyit a' ma is ízokásban lévő O f e n német szó teszen magyarul; az az: a' P e s t szó nyelvünkben épen

úgy Kementzét jelent, valamint az Ofen szó Kementzének magyaráztatik. Nem költők ezen előadásomban semmi új szóvat, vagy szó értelmeiket: üssük föl híven azon szótárokat, mellyek Pest városnak Ofen nevérol semmit sem emlekeznek, 's mellyeknek íróik azt gyaníthatni sem tudták, hogy én a' Pest névnek értelméből egykor az Ofen nevezetre okoskodni fogok. A' fáradhatatlan ősz tudós, nagy tiszteletű Baróti Szabó Dávidnak bizonyítása szerént: „Pest a' nyit tetzen, mint Kementze, melly alatt tüzelnek, 's innend eredtek ime' szólás módok: a' Pest megé vetették; Pest allja, az az: Kementze allja.” 76) A' sok féle érdemű Tekéntes és Tudós Sándor István Urnak legujabb szótára szerént Pest hasonlóképen Kementzét az az: Ofen-t jelent. 77) Épen ezen értelemmel keletben forog még a' Pest szó országunknak

76) Lásd Kisded Szótárának II dik kiadását a' 176-dik lapon.

77) Toldalék a' Magyar — Deák szókönyvhez, a' mint végsőször jött ki 1767-ben, és 1801-ben. Írá Sándor István. Bétsben. 1808. a' 301-dik lapon. — Ezen igen hafznos munkából esmértette meg velem leg először a' Pest szó jelentését Tek. Tudós Kováts Mihály orvos Ur, az én nagy érdemű barátom. Szabad legyen ezen említés által nyilván megköszönnöm szivességét! — Tette nélkül e' munka talán soha sem készült volna.

külömbféle tartományokban is. A' Palótzoknál, Baranya Vármegyeieknel, Neográdiaknál, és Székeleknél, kik a' keveredés által még elnem kortsosúlhattak, mindennap hallhatni a' Pest szovat Kementze jelentéssel; sőt egy oda való barátom hiteles állítása után szokásban vagon a' Tisza körül is az e'féle kifejezés: Ez a' vén a' sz fonytsak Pestbe való, az az: Kementzébe való. És midőn a' Pest szóról e'nyit tudhatunk, nem védi e' záfülhatatlanúl a'nak igazi Magyar-ságát és Értelmességét az, hogy vagon egy Bihar Vármegyei falúnak nevében a' Pest szótól Pest-es mellék szovunk? 78) Ez szinte úgy származott a' Pest-től, valamint p. o. a' Test-től a' Testes adjectivum eredett; és ha jelentő szó test-es-ben a' test gyökér, jelentő szónak köll lennie az analogia. szerént Pest-nek is a' Pest-es öfzve kaptsolásban. Nem védi e' záfülhatatlanúl a' Pest szónak igazi Magyar-ságát és Értelmességét továbbá az, hogy a' Pest szó egyéb valóságosan magyar szovaknak példajok szerént időjártával e magánhangzóval meg szaporodott? A' Római adónak lajstromában ezek olvastatnak: „ Vacuit semel Plebes de Peste Vaciensis Dioe-

78) Lásd Vályinál Magyar Ország leiratásában a' III. kötetben a' 77-dik lapot. — A' II dik kötetben a' 677-dik lapon egy Zemplén vármegyei N és -P est falú is említtetik.

„césis” — 79) Pest és Pest e tehát egyaránt voltak keletben régiebb századainkban. Nem védi e' tzáfúlhatatlanúl Pest szónak igazi Magyarságát és Értelmességét végezetre az, hogy némelly régimagyar levélben, mellyet vagy Székel irt, vagy a' mi hihetőbb, a' Székel beszéd szerént más valaki tsintalanságból készített; a' Pest szó Ke mentze értelemmel híven megjelenik? Ezek a' régi levélnek szovai: „Mind addig tsöklötenek, „ boklottanak rittunk, mig nem minden apró tsikorgás kannunkat öfzve nem tsöklötték, boklották; úgy hogy nints már miből igyanak a' „ Pest alá lapuló apró posadékok.” 80) Nem

79) Vesd öfzve a' 6-dik §. alatt álló 38-dik számú Jegyzést a' 4-dik §. alatt álló 14-dik számú Jegyzéssel.

80) Közlöm ezt úgy (hogy a' benne találtató szovak el ne veszfzenek) a' mint nagy reménységű 's tudományú Szemere Pál barátom ezt egy régi Copiából számomra le irta. Ezekből áll a' levél: „Édes magosságos Uram! „Midőn szántogatnánk „ott a' jétón, fenn a' ponkon a' tziher mellett, „két lapibéli rigulyás Kurutz kölykök reánk találnak. Egyik olyan sárig tzideles szabású, „ganarád dőlmanyos; a' másik pergő természetű. „Egyik a' vágorványával úgy meg töpé a' kulya- „komat, a' másik puffantó vasából heves magvá- „val úgy megvanyalintá a' vanyokomat, hogy „még most is látzik a' pillatja. Mind addig tsöklötenek, boklottanak rittunk, mig nem minden „apró tsikorgás kannunkat öfzve nem tsöklötték, köll

köll itten azt keresgélnem, miképen eredett ime régi levél; elég azt láthatni: hogy a' Pest alá ülő gyermekekre nézve Pest Kementzét jelent; vagy, ha azt nem jelentene is, a' Pest alja, mint keletben lévő szó, gyönyörűen meg egyez a' nagy tiszteletű Baróti Szabó Dávidnak Pest alja főlebbi kifejezésével. Pest tehát bizonyosan Kementzét tevé, és teszen mostanában is nemzeti nyelvünkön. Azt tevé az Ofen szó is hasonlóképen a' németiség nyelvén, 's azt teszen mostanában is. Bár mostani Kementze jelentését el hallgatom is, mivel hogy ez vitásom nélkül bizonyos, ilyen jelentést tulajdonított Ofennek a' mai Budavárra nézve a' nagy tudományú Oláh Miklós Érsek a' XVI-dik század kezdetén; 81) ilyen jelentést tulajdonítanak Ofennek a' mai Budavárra nézve még sokkal későbbben azon emlékeztető pénzek, mellyek nagy Leopold

„ boklották, úgy, hogy nincs már miből igyanak
 „ a' Pest alá lapuló apró posadékok. — Azért
 „ alázatosan esedezünk magosságod előtt édes ura-
 „ ságos Uram! hogy ezeket a' rigulyás Kurutz
 „ kölyköket hutyorítsa meg egy két ágú hutyolló-
 „ val mint valami parasinával. Anyánk szityol,
 „ szotyol, hódos kenyeret süt, magosságodnak is
 „ szottyant egyet. Azonkívül egy kanbogár hájjal
 „ és egy tavali bodatatsal meg sinkeli magosság-
 „ dat. Ezzel maradunk 's a' t.

81) Lásd Oláh sorait a' 3-dik §-ban.

örizéglása alatt Buda vízfsza vételéről verettek. Ezeken egy felül az Ofen nevezet olvastatik a' vívásnak hoszfzas leiratásával; más felül pedig a' lángolo Budaivár lázlik ime' körül irással: „HOS „FORNAX ARDET IN VSVS. „82) Mit jelent e' körül irás egyebet, mint az Ofen szónak Kementzét jelentésére való tzelozást? Ha tehát az Ofen szó szinte úgy kementzét fejezki a' német nyelvben, mint Pest szó nemzeti nyelvünkön, lehetett e' valami bizonyosabb, kiváltképen a' számos előre botsájtatott próbák mellett, mint hogy Pest városnak németül Ofen-nek köllött hivattatnia? — És e'nyi okoknak elő adatasok után nem is szükség állításomat többé mutatgatnom, hanem csak azt illenek környtlállásosan meg fejtenem: miképen nyerhette volt nevét Pest város a' magyar Pest, az az: Kementze szóztól? A' nagy tudományú Oláh Miklós Érsek az Ofen szóból arra a' vélekedésre vetemedék, hogy Buda (és így az elő adattak szerént Pest) a' Méfz kementzétől, mellyek itten számosan találtattak, nyerte volna Ofen (és így egyszerűsmind Pest) nevezetét. 83) Nem tagadhatni,

82) Lásd ime' könyvet: *Tabulae Numismatae Instituti Nationalis Szétsényiani* a' 35. Táblán a' 21. 22. és 27-dik számok alatt; és a' magyarázatot ime' könyvben: *Catalogus Num. Hung. Inst. Nation. Szétsényiani Part. I. pag. 205.*

83) Lásd ismét Oláh sorait, mellyeket már a' 3-dik 9-ban ki irtam.

ha nagy Leopold királyunknak Pest számára kiadatott 1703-dikévi Diplomáját tekintjük, hogy Pest határában Mész Kementzék valóban lehettek; 84) nem tagadhatni azt is, hogy Pestnek Soroksár felé nyúló határában mész és kövek ma is találtak, és itten mész folyvást égettetik: de mind e' mellett Oláhnak vélekedése a' tsupa vélekedésnél, és gyanítgatásnál főlebb nem vergődhetik, mert, a' mint a' tudomány dífze Belius igen helesen észre veszi, bajos foglalatosság a' helységek neveiknek eredetöket meg fejteni, melyeket gyakorta vagy valamelly véletlen eset szült, vagy minden fenekesebb ok nélkül a' köz nép szokásba béhozott. 85) Jobb az ilyenekről meg valami tudatlanságunkat, vagy semmit sem mondani, mint néha igen is sokat mondani. Ki fejtheti meg, miképen és honnand vették a' különbféle vármegyékben fekvő Kementze helységek nevezetöket? 86) Ha ezek akármi okból Kementze nevet nyerhettek: Pest és Ofen nevet nyer-

84) „ Ac etiam officina Pistrina, domibus seu aedificiis, cibus ad cocturam, et adustionem calidam, cis, laterum, tegularum &c. Ezek a' Diploma szovai Beliusnál Not. Hung. Nouae Tom. III. dik. pag. 98.

85) Not. Hung. Nouae Tom. III. pag. 166.

86) Lásd Lipzky Repertoriumát a' 298—299. lapokon Itten kilentz Kementze nevü helységek említettnek.

íretett Pest város is. Elég vala azt meg bizonyítani tzelomra, hogy a' magyar P e s t szó K e m e n z é t tefzen. E'ből önkényén következik mind állításom valósága, mind a' nagy érdemü Erdösi János bizonyoság tételének hibátlansága. Örülök is egészen az elragadtatásig, hogy állításomat védtemben egyszer'smind e' tudós férhúnak tekéntetét buzgón védelmezhettem.

11. §.

Végét szakaszthatnám már Értekezésemnek, mint hogy állításomat minden oldalról meg bizonyítottam, ha a' Nagy Etymologus seregmegnyugtatása hátra nem volna. Ezt mivel többnyire igen garázda emberek az Etymologusok, felelet nélkül hagynom nem lehet. Már a' legrégebb íróktól kezdve a' közép és mostani kor béliekig mind egyik tudós Hazánkfia tsak nem kötelességül tekéntette e' két város neve eredétét meg fejteni, hogy országunk e' két leghíresebb városától forró hálákat érdemlene. Mindenki meg szólamlott, ha valami ujságot elő adhatni képest volt; és ezért nem tsudálkozhatni semmit is: hogy Pest és Budának neveiről igen igen számosak és külömbfélék a' magyarázatok, vélemények, Etymologizációk. A' mint az Interpresek májd inkább egyik Nemzethez hajlottak, mint a' másikhoz, úgy a' tőlök ered-

tek vélemények is majd a' Tót, majd a' Német, majd a' Római, vagy Magyar nyelvből merítették. Öszve fzedtem ide nagy számmal mind azt, a' mit csak találhattam e'félét a' Történetirókban, 's a' helesebb rend kedvéért úgy fogom elő adni e' drága gyűjteményemet: hogy az első helet a' Budát illetők, a' másodikat pedig a' Pest városhoz tartozók foglalják. Mindegyikről ki fogom egyszerűsmind mondani nemzetbéli részre hajlás nélkül ítéletemet is, egyedül azt állítván: a' mit előttem nagyobb és fontosabb okok fognak igazabbnak meg bizonyítani.

12. §.

A' B u d a név eredetéről legrégebb magyarázatot található Kézának 87) és Turótzai Krónikásának Históriájában. 88) E' két hazabéli Történetiró a' B u d a szovat hofszas elő adással B u d á t ó l, Atila testvérétől, származtatja szép meg egyezéssel; 's mind a' kettő magának a' mostani időben számtalan pártfogókat, védőket, imádókat érdemlett. Nem örömet ragadom el Hazámfiától

87) Az I. K. III-dik Fejezetében. Ki irtam sorait a' 3-dik §-ban.

88) Az I. R. XVII-dik Fejezetében. Lásd e'nek sorait is a' 3-dik §-ban.

az olyan véleményeket, mellyekben űk, nem tudom mi okból, nagy fontosságot helheztetnek, bár bennök igazán semmi nyomosság sinsen: de az igazságot keresés hatalmasan a'ra őfztönöz, hogy e' két írónak üres állítását bizonyosnak meg ne esmérjem. Az Atila udvarában tartózkodott egykorú író Priscus Rhetor, több más régi írókkal, e' nagy fejedelem testvér ötsét nem Budának, hanem szembetűnőleg külömbözőképen Blédának nevezi; Béla Király névtelen Jegyzője, noha mind Kézánál, mind Turótzai Krónikásánál régiebb író, nem tsak semmit sem tud e' koholtatott aggregéről, hanem a' már előadtam sorainak (3-dik §.) most szova által nyilván jelenti, hogy a' Budvár nevezet tsak az ő időjében hozatott közönséges szokásba; Budvárnak Etzelburg német neve, és a' Béla király névtelen Jegyzőjénél, sőt magoknál e' történetíróknál is, oly gyakorta, s állandóan elő forduló Ciuitas Athilae Regis is valóban inkább a'ra mutat, hogy a' régi Buda a' legrégiebb időkben Etelvár-nak hivatott magyar atyáinktól. Említsem e' azt is, hogy Buda a' főlebb (4. §.) elő számláltam probák szerint hajdan nem Budának, hanem Budvárnak vagy Budnak neveztetett a betű toldalék nélkül, és így akár Blédától, akár Budától, mint Atila testvérétől, nevét nem költsönözhetette? Említsem e' azt is, hogy esmérvén az Uj vagy Nagy Budvárnak eredetét, többé Atilának. Ó! főházkodására szorúltni nem kénte-

lenítettünk Ó-Buda nevéért a' szerentsétlen Etymologusokkal? Nintsen e' régi mesének semmi velője, 's az igyekezet, melly által mind a' két említettett író valami újat teremteni akart, haszontalan foglalatosságá' változott. — Épen ilyen szerentsével határozza meg a' Buda névnek eredetét Galeozzo, Mátyás királyunknak híres könyvörzője, midőn a' Buda nevet vagy Decius Tsászárnak Szeremségben feküdt Budalia, másképen Bubalia, nevű születése helétől, vagy a' Buda, másképen Buddas, híres Indus hajdani Bölts nevéből származtatja. 89) Lehetetlen el nem mosolyodni a' külömben tudós férfiúnak illetően enyelgéseiben, 's nem áldani egyszer'smind az okos és határai között maradó éfznek méltóságát, melly nem szülheti az ilyen elmejátékokat. Mi köze volt Budvárnak Decius Tsászár születése helével a' Magyar uralkodás alatt? Mi köze Buddassal az Indus Böltselkedővel? Az ilyen játék nem érdemel megtzáfúltatást. — Bonfinio, ki minden város nevét örömet Látiumból 's Hazájából kedvelte faragni, hogy az olafz jövevényeket mintegy első lakosivá tegye országunknak, nem akadván olafz országban Buda nevű helre, kéntelen volt e' sokkal későbbi nevet a' Budinus régi szittyai népségtől lehozni, melly vélekedése sze-

89) De Sapienter, Jocese &c. Dictis Mathiae Cornu-
ni Regis Cap. XXXI.

rént Atilával utazott e' tartományunkba: de valamint más eredeteket magyarázásban többnyire fzerentsétlen volt, úgy itt se tudott semmi hiteleset mondani, mivel a' Budinus nemzet kiköltözését tsupán saját agyában koholta a' régi történet íróknak tanúságok nélkül. 90) Ő sem érdemelhet tehát köszönetet fzezegetéséért. A' későbbi írók közül Wernher Buda nevét a' német Buda szótól eredettnek lenni állítja, melly gondolkodása fzerént a' hévvizeknek Baden nevéből könnyen származhatott. 91) Ellenben Belius, ki sokkal hajlandóbb volt minden magyar szónak Tót genealogiát adni, a' Buda nevet egy szónak tartja a' Sláv nemzet Woda, az az: Viz, szovával. 92) Elmelőzván készakarva a' mai Buda szónak régi Bud formáját — melly a' Bada és Woda szovaknál kevesé rövidebb — nem ok nélkül kérdezhetni a' két tudós férfiútól, vallyon a' Magyar és Erdély országban találtató Buda, Budafa, Budamér, Budavár, Ó-Buda, Uj-Buda, Budak, Budatelke, és Budos helységek is, mellyek se vizeikről, sem hévvizeikről nem esmértetnek, a' Bada vagy Woda idegen szovaktól nyerhették e nevezeteiket? 93) Vallyon azon sze-

90) Dec. I. Libr. I. — Megtáfúlta álmait Belius Notit. Hung. Nouae. Tom. III. pag. 166.

91) De Admirandis Hungariae Aquis tíműkönyvében.

92) Not. Hung. Nouae Tom. III. pag. 167.

93) Lásd Váli Lexikonát, és Lipszki Repertoriumát a' B. betűben.

mélyek, kik Buda névvel a' Várodi Registrumban számtalanszor olvastatnak Viz vagy Héviz nevet viseltek e' XIII-dik században? Nem szükség illy nevetséges következtést támasztható magyarázatokra fakadnunk. Világosak, tsak érteni akarjuk, Béla király névtelen Jegyzőjének ime' szovai: „melly magyar nyelven most Budvárnak hivatik.„ Nem írja a' Történet író: mely Németül, vagy Tótúl Budvárnak hivatik, hanem a' Bud szovat egyenesen magyar eredetűnek hirdeti. És valóban hogy a' Bud szó, mely későbbben *a* betűvel meg szaporodva (4. §.) Buda formát nyert, valóságosan magyar eredetű szó volt, bizonyítja az: hogy Vak Béla királynak egyik leg hivebb tífzte Bud nevet viselt Turótzai Krónikása szerént; 94) hogy Bud-falva, Bud-mér, Bud-ak, Buda teleke helységek a' két magyar hazában ma is találhatnak; hogy a' Bud szovat a' Szén-halom-bud-a régi helység, 95) és a' Pest vármegyei Mike-(Mihály) Bud-a falú nevében birtokos állapotban található. Mit jelentsen mindazonáltal a' Bud szó nyelv-

94) „Dixit ad Comitem Bud: quid expectamus? „
's a' t. A' II. R. LXIV. Fejezetében.

95) Lásd Schmittnél Episc. Agr. P. I. pag. 184. némelly 1281-edévi Diplomának Scen-holm-bud-a szovát. Hogy az Scitten Sz-t teszen, 's hogy a' halom hajdan holm-nak iratott, azt a' régiégben járatosnak nem köll említenem.

vünkben? azt én meghatározni nem tudom. A' fzigálmatos maradék e' szovat is — mint mí Pestet — értelmessé teheti. E'nyit mondhatni a' Buda névnek különbféle magyarázatairól. — A' mi Budának, vagy Pestnek, Ofen nevével illeti, azt sem egyképen fejtegetik régi és mostani tudósaink. Schweiger O v o, az az: Aba király nevével származtatja az O ven német nevet: de e'nek okoskodása csak említést, 's nem pedig feleletet érdemel. 96) A' fáradhatatlan ősz Euclides nagy tiszteletű Dugonits András néhai Tanítóm a' nyílt kiállításától költsönözi a' német Offen nevet: de e' derék hazafival, bár a' tanítványi tisztelet ellenzené is, vetekedésbe erednem nem szükség. 97) Szívesen kezét fog ő velem fogni Ofen-nek igazi Kementze jelentéséről hofzfas lakhelének Pestnek ditsőségéért. Mint magyarázta volt az Ofen szovat Oláh Miklos, azt már, egyet tartván vele, főlebb el mondtam. Ő, és az emlekeztető pénzek meg nem botlottak a' jelentés magyarázatában.

13. §.

Külömbözök Pest név eredetéről és jelentéséről hasonlóképen Hazánk Tudósainak vé-

96) Illy tzmű könyvének: Reise nach Constantinopel &c. 26. l.

97) Etelka I. kiadásában a' II. K. 174. lapán.

lekedéseik. 98) Bonfinio e' szovat az Olafz országi *Pestum* város nevéből fejtegeti, 's a' mi *Pest*ünknek ama'nak *Coloniájává* tenni iparkodik. 99) Nem tudta ő kétségen kívül, hogy *Pest* Árpád ide jötté után, és nem a' Rómiaiak alatt nyerte eredetét, és azért botlását könnyen el tűrhetjük. *Lazius* fzerént nyelvünkön a' *Pesthe* szó által kelést jelent, 's *Pest* az ő nevét az által keléstől nyerte volt. 100) Nem tagadhatni, hogy Őseink Árpád vezérlése alatt a' *Duna* vizén *Pest* helénél mentek által; azonban e' történetből nem *Pest*, hanem *Magyar Rév*, és *Kelemföld* név (6. §.) eredett. Sőt ki képes meg mutathatni, hogy *Pesthe* nyelvünkben valamikor kelet helét jelentett? *Pest* vagy *Peste* *Kementzét*, és nem által kelés helét tett, et teszen, mint *Lazius* gondolta. — A' halhatatlan emlekezetű *Belius* a' *Pest* szovagy nagy meg hittséggel a' *Pusst* vagy *Püst* idegen szótól származtatja, melly a' *Tót* nyelvben *Pufztaság* ot jelent. 101) Miképen lehetett a' *Várt Pufztaságnak* nevezni? én ugyan meg nem foghatom: Vagy miképen tehet a' *Pest*, és e' vel egyet

98) Megsem említem a' *Transacincum* hazontalan *Költeményt*, mivel e' röltsak azok álmadozhattak, kik a' régi *Budát* a' mostani nagyságában tekintvén *Pestnek* által ellenébe feküdni gondolták.

99) *Dec. I. Libr. I.*

100) *De Republ. Rom. L. XII. Sect. II. C. XIII.*

101) *Not. Hung. Nouae. Tom. III. pag. 38.*

jelentő Ofen szó pufztaságot, ha a' Pest és Ofen szó Kementze jelentéssel bír? Honnand bizonyíthatja meg Belius, hogy Pestet Tótok és nem Magyarok építették, ha a' Magyar népnek ide jöttekor Pest helén még Magyar Rév (6. §.) állott? Pestnek Oláh Miklós a' XVI-dik században sem tulajdonít Tót lakosokat, és ha lakták e' várost Tót lakosok, miért nem emlékeznek ezekről a' régiségek szinte úgy, mint a' Magyar, Szeretsen, és Német lakosokról? Megbótsássanak a' nagy férfiúnak hamvai, ha ki mond, hogy ő itten sem etymologizált szerentsébben, mint Buda nevénel. — Egyéb aránt a'ra a' gondolatra se' vetemedjék a' Tót nyelvnek némmely buzgó sorsosa: hogy Pestet a' Pety, Pets, Petz Tót szovakkal, mellyek a' ktlömbféle Sláv Dialectusokban talán Kementzét jelentenek, egynek lenni vélje. E' három szovakon, mivel mindegyik közülök megegyez a' magyar hangokkal, nemzetünk bizonyosan nem változtatott volna, ha azokat a' Kementze nevéül elfogadta volna. Külömböz a' Pest hang a' főlebb le irtam hangoktól, 's inkább a' Test, Nyest, Rest valóságos magyar szovakkal tart hasonlóságot. Nem is foghatni meg, miképen költsönözhatték volna a' Pest szovat Tótoktól a' Palótzok, Baranyaiak, Székelek, és Neográdi lakosok, kik a' magyar nyelvnek régi és együgyű Dialectusát beszélik; vagy miképen hivathatnék Pest tótul Pessinek, ha Pest inkább tót, mint sem magyar eredetű

nevezet volna? A' Pest szó tehát addig mindenkor magyar szó fogelöttünk maradni, míg azt nagyobb okokkal Tót eredetűnek, és ugyan Pestvár eredetére nézve is Tót eredetűnek, lenni meg nem vitathatják azon vízfketeges Tudósaink, kik minden magyar szóban Tótosságra akadni szeretnek. Nem eshetett e' meg, hogy valamint a' Magyarok a' Tótoktól, úgy a' Totok a' Magyaroktól is föl kaptak némelly nevezeteket? Nekem legalább úgy lázlik, hogy a' társalkodás, szomszédtság, és együtt lakás az ilyen nyelvbővítést mindegyik társolkodó, szomszéd, és együtt lakó nemzetre nézve elkerülhetetlenné teszi. Megvallani a' Tótoktól költsönöztük szovaknak idegenségöket illő kötelesség: ellenben hanyatt homlok nyelvünkben mindent Tót eredetűnek kürtölni gyáva gyengeség. De legyen bár, a' mi eddig nem úgy vagyon, a' Pest szó Tót eredetű: e'ből semmit sem vesztethetne el állításomnak bizonyulása. Pest e'kor is Kementzét: az az Ofent jelentene, a'mit én föltételnek fenék próbájául fölvettem. — Es e'nyi légyen mondatva az Etymologusoknak megnyugtatósokra. Mennyi enyelgéseket nem vala képes szülhetni ezeknek termékeny elméjök!

14. §.

Megvitatván, és föl világosítván egészen az apróságokig föltételemet, befejezem már végképen

e' rövid elme futtatást. Ha a' Történet íróknak nem kevesebbé szükséges a' történet helét mint tselekvőjét és magát a' történetet esmérni, úgy a' Magyar Historiára némelly tsekély világoosság hárúlhat Értekezéséből. De én hazafiúi iparkodásom által leginkább a'ra igyekeztem törekedni: hogy, Pest városnak, és a' Budai városnak vizfontagságait új színben öltöztetvén, talpkövet vethessem e' két híres város Évkönyveinek. Mi előmenetellel foglalatoskodtam Igyen e' tzelhozjutásomban, azt megítélni, vagy meghatározni Nemzetemnek tisztább ég szülte fiaihoz tartozik. Én a' legboldogabbnál boldogabbnak lenni vélem magamat, hogy Pest városra nézve, mellyben hét évig a' tudományokban előbb menni iparkodtam, részemről e' TISZTELET ÉS HÁLA OSZLOPOT emelhettem. Azonban főbb szerentséim közé számlálom azt is, hogy a' Haza Fő városáról, Budavárról, néhány új gondolatokat, és történetes tárgyokat nap fényre botsáthattam. Kevélyen büszkélkedhetik mindenkor a'ban Pest város, hogy Budavárt, országunk fő városát, kebeléből ki küldötte; részei közé számlálta; és még a' XV-dik század vége felé is Uj-Pesti hegyvárának neveztetni hallotta: Ellenben örök ditsőségéül szolgál Budavárnak is, hogy híven megörözte anyavárosának privilegyiomait; fön tartotta gondosan nagyobb teste eránt való tiszteletét; és vetekedvén anyavárosával, Kispestből királyi lakhellé és Fő várossá való lé-

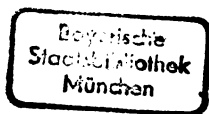
te által Nagy Pestet fölül haladta. Adja a'
Magyar Nemzet Istene, hogy egyesüljön a' hajdan
egy várost tevő mostani két város, 's így egy
roppant testben századokig hirdethesse Nemzeti
Főnlétünket és Méltóságunkat!!!

És így

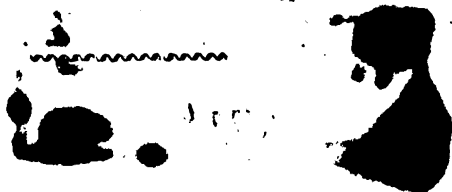
követni iparkodtam Horácz tanácsát:

Felkeres olly szókat, mellyek régolta homályban
Voltak; szép, ékes neveket napfényre hoz ismég,
Mellyekkel hajdan Kátók 's Cethégusok éltek,
Most a' rút moh alatt régen lenyomatva hevernek.

Virág Benedek.

EELSŐMAGYARORSZÁGI MŰZSEJEM

1912. H. H. Y. ...
A Felsőmagyarorsági Múzeum
Könyvtárából.
574 SOISZ...

50 B 795

